

Botanično popotovanje od Litije do Zidanega Mosta (ali kako se je Posočanu godilo v Zasavju)

Igor Dakskobler, Andrej Seliškar, Branko Vreš

Slika 1: Med endemiti je v Zasavju že več kot sto let znana tudi soška smiljka (*Cerastium subtriflorum*).

Foto: Branko Vreš.

V članku opisujemo dve botanični posebnosti doline Save med Litijo in Zidanim Mostom, ki smo ju opazili spomladi leta 2010. Jugovzhodnoalpski endemit Brumatijev otavčič (*Leontodon hispidus* subsp. *brumatii*) raste na veliko krajih na obvodnih skalah med Mošenikom in Podkrajem, novega križanca, zasavski volčin (*Daphne x savensis*), pa smo opisali po primerkih, ki smo jih našli na dolomitnem roglju pri zaselku Za Savo med Trbovljami in Zagorjem. V znanstvenih člankih smo naši najdbi objavili v revijah *Acta Botanica Croatica* in *Wulfenia*. Pripovedovalcu Igorju Dakskoblerju enakovredna avtorja sta Andrej Seliškar in Branko Vreš.

Zasavje je bila zame od nekdaj neznana pokrajina. Savo sem poznal na njenih izvirih v Julijskih Alpah, njena pot proti jugovzhodu me ni vznemirjala. Prvi botanični stik s to pokrajino se mi je zgodil pred 25 leti in moj vodnik je takrat bil Branko Vreš. Pokazal mi je doline pod Kumom in tudi njegov vrh. Kadar pomislim na ta prvi zasavski teren, se spomnim švicarske drežice (*Selaginella helvetica*), ki mi jo je Branko pokazal na useku ob začetku ceste na Dobovec. Majhno praprotnico sem v svoji botanični nepoučenosti namreč imel za mah. V naslednjih letih sem to pokrajino spoznaval iz vlaka. Po želji predstojnikov sem se moral na podiplomski študij voziti v Zagreb in ob pogledu skozi

Slika 2: Tipično rastišče Brumatijevega jajčarja (*Leontodon hispidus* subsp. *brumatii*) so skalovja v strugi reke Save in ob njej, ki so ob visokih vodostajih vsako leto vsaj nekaj časa poplavljeni. Foto: Igor Dakskobler.

okno iz drvečega vlaka sem včasih pomislil, da je tu strmo skoraj tako ali pa še bolj kot v domačih tolminskih grapah. Da to drži, sem se v živo prepričal šele veliko pozneje, spomladi leta 2010, spet po zaslugi Branka Vreša. Pridobil me je za pomočnika pri nalogi, ki so jo naročile Savske elektrarne. Zaradi načrtovanih novih elektrarn ob srednji Savi je bilo treba popisati rastlinstvo različnih življenjskih prostorov (habitatov) na obeh bregovih Save med Litijo in Zidanim Mostom. Delo sem sprejel, ne ravno z navdušenjem (iz Tolmina v Litijo je dolga pot), zaradi svoje gozdarske preteklosti, kot primeren za popis rastlin v gozdnih združbah. V skupini, ki jo je vodil in bil zanj odgovoren Branko, sta bila še Andrej Seliškar in Boško Čušin. Sprva je bil dogovor, da si celotno območje razdelimo na štiri dele, dva bosta na enem bregu, dva na drugem in zase sem si prihranil del na desnem

bregu od Litije proti Trbovljam. Rekel sem si, v kakšnem tednu bom to tlako odpravil, potem pa nazaj na Tolminsko. Obrnilo se je drugače. Sava ni Soča in na njenem desnem bregu je bila cesta, po kateri avtomobili drivijo »sto na uro«, pešec na njej nima kaj iskati. Na drugem bregu je dvotirna železnica in vsake pol ure hrumeči vlak, čisto nekaj drugega kot naša Bohinjska-Goriška proga, kjer lahko vse vlake v enem dnevu prešteješ na prste. Ustrašil sem se skoraj kot nekoč, ko sem bil še študent in sem se namenil delati na Koroškem, pa sem jo v nekaj dneh pobrisal nazaj domov. Tokrat ravno zbežal nisem, sem si pa pri »šefu« Branku izgovoril, da prevzamem gozdni del terena v celotnem popisnem območju, če me le po Zasavju vozi kdo drug. Branko je tej moji muhi brez pripomb (tako se obvlada le on) ustregel in poslej sem imel vedno šoferja in vsem trem, Branku, Andreju in Bošku, sem

Slika 3: Brumatijevega jajčar na skalah v Zasavju. Foto: Andrej Seliškar.

zato še zdaj hvala. Tako je bilo nekoliko lažje in pokrajina se mi je postopno priljubila. Posebno tisti najbolj strmi in skalnati deli. Marsikaj je bilo podobno Posočju, od posameznih rastlin, domačih znank, na primer črne čmerike (*Veratrum nigrum*), brestovolistne medvežke (*Spiraea chamaedryfolia*), skalnega kamnokreča (*Saxifraga petraea*), soške smiljke (*Cerastium subtriflorum*) (slika 1), trilistne vetrnice (*Anemone trifolia*) in drugih, do gozdnih združb, predvsem tistih v žlebovih, kjer prevladujejo plemeniti listavci (gorski in ostrolistni javor, lipa, lipovec, veliki jesen, gorski brest in češnja), in na skalnih grebenih, kjer so doma črni gaber, mali jesen, mokovec in puhasti hrast.

12. maja leta 2010 sva se z Brankom drvečemu prometu na desnem bregu Save uma-

knila pri zaselku Ribnik (Doležak) in se med drugim namenila pogledati tudi obvodne skale in pionirsko sivo vrbovje. Na skalah tik ob reki sem ugledal jajčarja (sliki 3 in 4), ki me je presenetil, podobno kot če bi recimo v Trbovljah zagledal kakšnega svojega Graparja in bi se najprej vprašal, ali je pravi ali ni, le kaj dela tako daleč od doma. Ugle-dani obsavski jajčar je bil namreč čisto tak kot tisti, ki ga poznam iz obsoških skal. Poklical sem Branka in mu povedal, da to skoraj ne more biti drugega kot Brumatijev (nadiški) jajčar (*Leontodon hispidus* subsp. *brumatii*), jugovzhodnoalpski endemit, ki smo ga doslej poznali le v prigorju Julijskih in Karnijskih Alp ter ob nekaterih

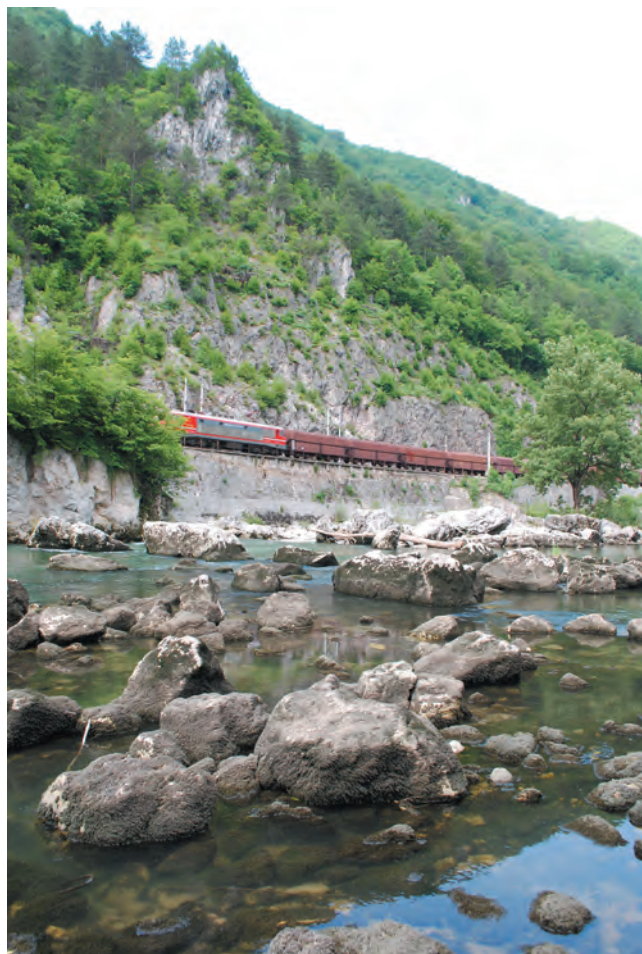
rekah v Furlanski nižini. Poslikala sva ga, nabrala herbarij in popisala njegovo rastišče. Sam pa sem, ker sebi zmeraj manj zaupam, takoj ko je bilo to mogoče, pohitel k Soči med Podselom in Doblarjem, kjer poznam njegovo bogato nahajališče, da sem se prepričal, ali je pravi – in res je bil obsavski čisto tak kot obsoški. Le kak dan kasneje je Andrej, ne da bi vedel za najino najdbo, na levem bregu Save pri Hrastniku opazil nenavaden regrat, za katerega se je prav tako pokazalo, da je nadiški jajčar. Zanimivo, moje prvo srečanje s tem endemitom se je zgodilo prav v družbi z Andrejem leta 1995, pri podobni nalogi kot leta 2010, popisovali smo rastlinstvo na prodiščih Soče med Trento in Solkanom. Na skalah pod sol-

Slika 4: Plodeči Brumatijev jajčar. Foto: Andrej Seliskar.

kanskim mostom sva takrat nabrala jajčarja, ki ga na terenu nisva znala določiti. To mi je uspelo kar nekaj let pozneje, ko sem ga »udomačil« na podobnih rastiščih ob srednji Soči med Tolminom in Plavami, na nekaj krajih tudi ob mejni reki Idriji in samo na enem mestu ob Idrijci, naš kolega Boško Čušin pa ga je dodobra spoznal ob Nadiži v Breginjskem kotu. Poslej smo pozorno pregledovali in popisovali obvodne, občasno poplavljenе skale ob Savi in Brumatijevega jajčarja našli še na precej krajih, vedno na podobnih rastiščih in na obeh bregovih reke (slika 2). Včasih je za dostop do nahajališč bila potrebna težavna in nevarna pot ob železniških tirih in tu je največ poguma in spretnosti pokazal prav najstarejši Andrej. Najbližje Litiji smo ga opazili pri vaseh Renke in Mošenik, najbližje Zidanemu Mostu pa pri vaseh oziroma zaselkih Suhadol

in Podkraj. Popisali smo ga v treh kvadrantih srednjeevropskega kartiranja flore. Njegova rastišča smo preučili tudi fitocenološko in obsavske združbe primerjali s tistimi, v katerih ta jajčar raste v Posočju. Združbo obvodnih, občasno poplavljenih skal, v katerih je Brumatijev jajčar med cvetnicami prevladujoč, smo opisali kot novo asociacijo *Trisetum argentei-Leontodontetum brumatii*. Poimenovali smo jo po srebrnem ovsencu (*Trisetum argenteum*), meliščni vrsti, ki pogosto uspeva na obvodnih skalah ob srednjem teku alpskih rek, tudi v Zasavju. Značilni za združbo so tudi nekateri mahovi, med njimi vrsti *Brachythecium rutabulum* in *Cinclidotus fontinaloides*. Povsod tam, kjer se v skalah, izdolbenih kotličih ali med grobim prodrom nabira mivka, se razmnožijo vrbe (siva, rdeča in bela), črni topol in dolgopecljati brest (vez) in nastajajo razmere za sukcesijski ra-

Slika 5: Nahajališče zasavskega volčina (*Daphne x savensis*) je prepadna skala pobočja Reber pod hribom Iskranjica na levem bregu reke Save nasproti zaselka Šklendrovec med Zagorjem in Trbovljami.

Foto: Andrej Seliskar.

zvoj proti obrečnemu vrbovju s črnim topolom (*Salicetum eleagno-purpureae* var. *Populus nigra*). V Posočju smo Brumatijev jajčar popisali v nekoliko drugačni združbi, v njej je bila bolj pogosta modrika (*Sesleria caerulea* subsp. *calcaria*) in imenovali smo jo po njej, *Leontodonti brumatii-Seslerietum calcariae*. V obe novo opisani asociaciji uvrščamo združbe (fitocenoze), ki so navadno razširjene na majhnih površinah in so bolj ali manj dolgotrajne sukcesijske stopnje. Te so že po naravnih poti podvržene rečni dinamiki in lahko na enem mestu izginejo in se na drugem na novo pojavijo. Zelo so izpostavljene tudi vsakršnim človekovim posegom. Brumatijev jajčar je endemičen takson in so zato ende-

mične tudi njegove združbe, ki so posebnost obvodnega rastlinstva in rastja nekaterih naših gorskih rek. Ker so nahajališča v Zasavju po zdajšnjem vedenju izrazito disjunktna, ločena od doslej znanih nahajališč v Posočju in severovzhodni Italiji in najbolj jugovzhodna v celotnem znanem območju razširjenosti, so vredna naše pozornosti in tudi varovanja. Predvideni posegi ob srednji Savi, gradnja novih pregrad za hidroelektrarne, bi lahko pomenila njihovo uničenje in s povišano gladino reke med Zagorjem in Hrastnikom bi z njenega obrežja Brumatijev jajčar najbrž izginil, kot se je to že zgodilo nizvodno, pred Zidanim Mostom oziroma Radečami in še bolj južno.

Drugo nenavadno botanično srečanje se mi je zgodilo 18. maja leta 2010. Med gozdnimi

združbami je bilo treba popisati tudi naravne borove sestoje – uvrščamo jih v združbo rdečega (in črnega) bora s trirobo košeničico, *Genisto januens-Pinetum sylvestris* –, ki so razmeroma pogosti nad levim bregom Save v Rebri pri vaseh Sava in Mošenik in v Rebri pri zaselku Za Savo med Trbovljami in Zagorjem. Prvo Reber, pri Mošeniku, sem že obdelal, želel pa sem narediti tudi kak popis v Rebri nad zaselkom Za Savo. Vanj vodi ozka cesta, ki se je sam nikakor ne bi upal lotiti z avtom, saj je morebitno srečevanje skoraj nemogoče, moja vzvratna vožnja pa bi se najbrž končala kar v Savi. Spremljevalca, Andrej in Boško (šofer je bil

Slika 6: Razrast zasavskega volčina.

Foto: Branko Vreš.

ta dan prav on) tovrstnih pomislekov nista imela in zapeljali smo se do konca ceste in od tam je bilo do prvih borovih sestojev le še kake pol ure hoje. Kolegoma sem rekel, da bom hitro opravil, onadva pa bosta ta čas popisovala okoliške travnike. Res sem kaj kmalu po poti prišel do značilnega dolomitnega roglja, poraslega s črnim borovjem. Zdelo se mi je preveč ob poti in sem hotel narediti popis v bolj divjem svetu. To zamisel sem s precej truda uresničil in zato porabil ves čas, za katerega sem se dogovoril pri kolegih. Črno borovje, posebej tisto jugovzhodnoalpsko, *Fraxino orni-Pinetum nigrae*, je združba, ki mi je zelo ljuba, odkar sem jo udomačil v divjih Govcih nad dolino Trebuše, in kadar pridem v podobne sestoje, mi vedno zaigra srce in pozabim na čas. Ko

sem se vračal, me je tisti obpotni rogelj vseeno premamil. Splezal sem na njegov vrh in tam ugledal volčin, ki me je zbehal. Nekoliko je bil podoben alpskemu (*Daphne alpina*), toda cvetovi niso bili beli (slika 9), temveč rahlo rožnati (slika 7). Lotil sem se fotografiranja, nabral sem tudi herbarij in hitro, kolikor se je dalo, naredil še fitocenološki popis. Ob popisovanju sem na enem kraju opazil pravi, belo cvetoči alpski volčin, pod rogljem pa so bile tudi blazine dišečega volčina (*Daphne cneorum*) (slika 10), ki je bil tak čas že skoraj odcvetel. Slučajna sprehajalka, ki je iz Trbovelj šla proti Zagorju, me je opozorila, da me kolega že dolgo čakata in da moram z delom takoj končati. Sprva sem mislil, da sem opazil poseben volčin, ki ga tu že poznajo (ker mi je o nekem volčinu enkrat spotoma pripovedoval Branko, a v mislih je imel le dišečega), toda kasneje se je

pokazalo, da to ne drži in da sem verjetno opazil križanca, in to med alpskim in dišečim volčinom, bolj natančno med taksonoma *Daphne alpina* subsp. *scopoliana* in *Daphne cneorum* subsp. *cneorum*. Andrej in Boško sta zamudo razumela, celo več, Andrej me je bil čez nekaj dni spet pripravljen popeljati v ta strm breg. Želel sem namreč, da si nenavaden volčin ogleda še on. Čeprav je bil dan deževen, sva dopolnila popis, naredila še nekaj posnetkov in opravila nekatere meritve. Po spletu je Andrej kmalu ugotovil, da je ta križanec že opisan. Na njem je namreč našel ime *Daphne × laveneri* Correvon, ki naj bi bil križanec med vrstama *D. alpina* in *D. cneorum*. Potrebno je bilo kar naporno dopisovanje in poizvedovanje, da smo s pomočjo švicarskih, franco-

Slika 7: Cvetovi zasavskega volčina so značilne svetlo rožnate barve. Foto: Igor Dakskobler.

skih in angleških botanikov (med drugim so nam pomagali Jean-Paul Theurillat, Jean-Marc Tison, Valéry Malécot, Chris Brickell in Elizabeth Gilbert) ugotovili, da je z imenom *Daphne x levenirii* Correvon 1930 (in ne *D. x laveneri* Correvon) označen križanec med vrstama *Daphne caucasica* in *Daphne cneorum*, ki pa nikoli ni bil veljavno opisan. Novejši pregledi ime *Daphne x lavenirri* Correvon 1930 nom. nud. navajajo kot sinonim hibrida *Daphne x burkwoodii* Turill (*Daphne cneorum* x *D. caucasica*). Omenjeni botaniki so nam torej dali zeleno luč za opis novega križanca in to smo potem tudi storili. Pri samem opisu in diagnozi je bil s svojim taksonomskim znanjem ključen Branko, ki je z Andrejem nahajališče obiskal dvakrat in opravil tudi natančne meritve na živih primerkih. Pri potrebnem latinskem izrazju sta nam zelo prijazno pomagala italijanska profesorja Germano Federici in Fabrizio Martini.

Križanec je po večini morfoloških znakov podoben Scopolijevega volčinu (*Daphne*

alpina subsp. *scopoliana*). Grmički so pokončni, razmeroma visoki, do 105 centimetrov (alpski volčin je navadno nižji in bolj polegel, visok do 50 centimetrov), in široko razrasli (gosto razvejeni, pri čemer je razvejenost podobna dišečemu volčinu, slika 10). Listi so enostavni, le redki suličasti, večinoma narobe jajčasti in topi, nekateri celo izrobljeni, dolgi okoli 2 centimetra, široki do 1 centimeter, najširši nad sredino lista, po robu, po spodnji in tudi po zgornji strani redko dlakavi, po zgornji strani nekateri skoraj goli, jeseni odpadejo (listi alpskega volčina so navadno ožji, suličasti, imajo koničast vrh listne ploskve in so po spodnji in zgornji strani bolj gosto dlakavi). Cvetovi so dišeči, svetlo rožnati (najbolj očiten razlikovalni znak v primerjavi z alpskim volčinom), s puhasto cvetno cevjo, po (2) 4–5 (7) združeni v okroglastih kobulih (šopkih) na vrhu poganjkov (slika 7). Plodove je Branko (skupaj s Tatjano Čelik) opazil šele poleti leta 2011 (slika 8) in so podobni plodovom Scopolijevega (alpskega) volčina.

Slika 8: Plod zasavskega volčina. V letu 2010 plodov nismo opazili, medtem ko smo v letu 2011 našli le tri zrele plodove na skupno štirinajstih opaženih rastlinah zasavskega volčina.

Foto: Tatjana Čelik.

Novega križanca smo poimenovali zasavski volčin (*Daphne x savensis*), njegov opis pa smo objavili v reviji *Wulfenia*. Gozdni sestoj, v katerem raste, smo uvrstili v združbo rdečega bora in trirobe košeničice, v kateri prevladuje črni bor (*Genisto januensis-Pinetum sylvestris pinetosum nigrae*). Scop-

lijev (alpski) volčin je v glavnem razširjen v Vzhodnih Alpah in na Balkanskem polotoku, dišeči volčin pa je južnoevropska gorska vrsta in je v Sloveniji manj pogost od alpskega volčina (sliki 9 in 10). Alpski volčin štejemo za značilnico združb skalnih razpok (zveza *Potentillion caulescentis*), dišeči

Slika 9: Alpski volčin (*Daphne alpina*). Foto: Igor Dakskobler.

Slika 10: Dišeči volčin (*Daphne cneorum*) v Zasavju.

Foto: Tatjana Čelik.

volčin pa je značilnica bazofilnih borovih gozdov (zveza *Erico-Pinion sylvestris* oziroma *Fraxino orni-Pinion nigrae-sylvestris*). Rastišče zasavskega volčina je bolj podobno rastiščem dišečega kot rastiščem alpskega volčina. Obe vrsti pri nas kljub podobnim rastiščem razmeroma redko rasteta skupaj. Tudi čas cvetenja je podoben, vendar je možnosti za križanje med njima razmeroma malo. Spontani križanci med volčini so na splošno precej redki. V južnih Alpah, pri Gardskem jezeru, je opisan križanec med alpskim volčinom in tamkajšnjim endemitom *Daphne petraea* (*Daphne x reichsteinii*), Nada Praprotnik in Klemen Završnik pa

sta nas opozorila na križanca med alpskim in progastim volčinom (*Daphne striata*), ki je nastal v alpskem botaničnem vrtu Juliana v Trenti. Zasavski volčin v Rebri nad levim bregom Save pri zaselku Za Savo med Zagorjem in Trbovljami (slika 5) je očitno redkost in predlagamo ustrezno zaščito njegovega nahajališča oziroma rastišča. Ta je potrebna zaradi bližnje pešpoti, skalni rogelj, na katerem raste, je tudi lepo razgledišče.

Brumatijev otavčič in zasavski volčin sta bili nepričakovani darili, ki mi ju je po Brankovi zaslugi leta 2010 podarilo Zasavje. Poti od Litije do Zidanega Mosta nisem prehodil. Če jo boste bralci in če se vam bo uspelo povzpeti na številne roglje in vzpetine na obeh bregovih Save, med Dolenjsko in Štajersko, boste morda opazil še marsikaj, kar skriva ta lepi del slovenske dežele. Najbrž boste soglašali z nami, da moramo reko Savo tudi v njenem srednjem teku spoštovati in varovati veliko bolj, kot to počnemo zdaj.